

fremmest har økonomiske interesser i medlemskabet. På hvilke konkrete måder Sverige, Finland og Østrigs medlemskaber kan være med til at lægge disse institutionelle spor, falder uden for analysen og det er synd, fordi der hermed heller ikke sagt meget om fornyelsen af EU's miljøpolitik.

På trods af disse – måske hårde – ord er der alligevel tale om en bog, som belyser væsentlige aspekter ved EU integration i almindelighed og fornyelsen af EU's miljøpolitik i særdeleshed. Den kan læses, dels for at få en fornemmelse af såvel hvilke teorier der præger feltet, som hvilke udfordringer de står over for, og dels til at skaffe empirisk viden om konkrete beslutningsprocesser og deres vilkår.

Erik Højbjerg
Center for offentlig Organisation
og Styring
Handelshøjskolen i København

Nils Holtug, Klemens Kappel, Kasper Lippert-Rasmussen, *Det retfærdige samfund. Om lighed som ideal i etik og politik*. København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, 1997, 306 s., kr. 248,00.

Et værk som dette skal ubetinget hilses velkommen. Danske publikationer om politisk filosofi og teori er få. Samtidig har vi her at gøre med forfattere, der gør sig gældende i nogle af de mest anerkendte internationale tidsskrifter. Denne styrke afspejles allerede i forfatterens valg af fokus. Her tænker jeg for det første på, at kommunitarismen ikke indtager en dominerende plads i fremstillingen, hvilket nemt kunne have været tilfældet i en dansk kontekst, hvor kommunitarisme

populært fremstilles som det nyeste inden for politisk teori. Forfatterne afsætter ét kapitel til kommunitarismens kritik af liberalismen, og dette kapitel bruges til en velargumenteret påpejning af kommunitarismens uvederhæftige beskrivelse af liberalismen og dens dermed ofte forfejlede og trivielle kritik. For det andet vælger forfatterne at berøre international retfærdighed og retfærdighed mellem generationer, hvilket afspejler sans for den nyere udvikling i international politisk filosofisk forskning.

Forfatterens overordnede mål er dobbelt. På den ene side ønsker de at levere en præsentation af en række centrale teorier om lighed og retfærdighed. På den anden side har de en substantiel dagsorden, der resulterer i et forsvar for et bestemt retfærdighedsprincip, der hævdes at indfange relevante egalitære intuitioner samtidig med, at det undgår centrale problemer ved egalitære principper ("intuitioner" er kort for "velovervejede moralske intuitioner").

Som en dansk introduktion til politisk filosofi er bogen af stor værdi. Baseret på anmelderens kendskab er der ingen danske publikationer, der tilnærmelsesvis giver en så seriøs og grundig introduktion til teorier om retfærdighed og lighed. Forfatterens perspektiv sætter sig naturligvis igennem i deres fremstilling, men de mestrer på tilfredsstillende vis at præsentere eller antyde alternative læsninger. Den eneste anke set fra et introduktions-synspunkt vedrører Kapitel I om "lighed af hvad?" debatten (kap. 1). Denne debat vedrører kort sagt spørgsmålet om, hvilken form for lighed det er plausibelt og ønskeligt at forfølge givet, at man finder, at lighed er et efterstræbelsesværdigt ideal. Her synes hensynet til deres forsvar af velfærd som det relevante parametre for lighed at overskygge en mere distan-

fremmest har økonomiske interesser i medlemskabet. På hvilke konkrete måder Sverige, Finland og Østrigs medlemskaber kan være med til at lægge disse institutionelle spor, falder uden for analysen og det er synd, fordi der hermed heller ikke sagt meget om fornyelsen af EU's miljøpolitik.

På trods af disse – måske hårde – ord er der alligevel tale om en bog, som belyser væsentlige aspekter ved EU integration i almindelighed og fornyelsen af EU's miljøpolitik i særdeleshed. Den kan læses, dels for at få en fornemmelse af såvel hvilke teorier der præger feltet, som hvilke udfordringer de står over for, og dels til at skaffe empirisk viden om konkrete beslutningsprocesser og deres vilkår.

Erik Højbjerg
Center for offentlig Organisation
og Styring
Handelshøjskolen i København

Nils Holtug, Klemens Kappel, Kasper Lippert-Rasmussen, *Det retfærdige samfund. Om lighed som ideal i etik og politik*. København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, 1997, 306 s., kr. 248,00.

Et værk som dette skal ubetinget hilses velkommen. Danske publikationer om politisk filosofi og teori er få. Samtidig har vi her at gøre med forfattere, der gør sig gældende i nogle af de mest anerkendte internationale tidsskrifter. Denne styrke afspejles allerede i forfatterens valg af fokus. Her tænker jeg for det første på, at kommunitarismen ikke indtager en dominerende plads i fremstillingen, hvilket nemt kunne have været tilfældet i en dansk kontekst, hvor kommunitarisme

populært fremstilles som det nyeste inden for politisk teori. Forfatterne afsætter ét kapitel til kommunitarismens kritik af liberalismen, og dette kapitel bruges til en velargumenteret påpejning af kommunitarismens uvederhæftige beskrivelse af liberalismen og dens dermed ofte forføjede og trivielle kritik. For det andet vælger forfatterne at berøre international retfærdighed og retfærdighed mellem generationer, hvilket afspejler sans for den nyere udvikling i international politisk filosofisk forskning.

Forfatterens overordnede mål er dobbelt. På den ene side ønsker de at levere en præsentation af en række centrale teorier om lighed og retfærdighed. På den anden side har de en substantiel dagsorden, der resulterer i et forsvar for et bestemt retfærdighedsprincip, der hævdes at indfange relevante egalitære intuitioner samtidig med, at det undgår centrale problemer ved egalitære principper ("intuitioner" er kort for "velovervejede moralske intuitioner").

Som en dansk introduktion til politisk filosofi er bogen af stor værdi. Baseret på anmelderens kendskab er der ingen danske publikationer, der tilnærmelsesvis giver en så seriøs og grundig introduktion til teorier om retfærdighed og lighed. Forfatterens perspektiv sætter sig naturligvis igennem i deres fremstilling, men de mestrer på tilfredsstillende vis at præsentere eller antyde alternative læsninger. Den eneste anke set fra et introduktions-synspunkt vedrører Kapitel I om "lighed af hvad?" debatten (kap. 1). Denne debat vedrører kort sagt spørgsmålet om, hvilken form for lighed det er plausibelt og ønskeligt at forfølge givet, at man finder, at lighed er et efterstræbelsesværdigt ideal. Her synes hensynet til deres forsvar af velfærd som det relevante parametre for lighed at overskygge en mere distan-

ceret introduktion til "lighed af hvad?" debatten. Dette er uheldigt, idet debatten kræver en grundig motivation og generel beskrivelse for at vække interesse hos andre end en snæver kreds af egalitære filosoffer og akademikere.

Forfatterens substantielle formål er at overveje, hvilke etiske og politiske værdier man *bør* acceptere. Disse værdier skal tjene som normative kriterier for vurdering af samfund og specifikke politikker (pp. 9, 12-13, 195-96). Således hævder forfatterne, at "værdispørgsmål er på en måde mere fundamentale end de empiriske spørgsmål om, hvilke virkninger en given politik vil have" (p. 13). Denne attitude viser sig i deres diskussioner ved, at de afviser at gå ind i empiriske overvejelser med den begrundelse, at værdierne må afklares, før empiriske spørgsmål bliver interessante (pp. 195-96). Herved placerer forfatterne sig solidt i den rene politisk filosofiske tradition. Denne tilgang er legitim og, som nævnt, beklageligt underprioriteret i dansk politologisk forskning. Det synes dog relevant at rejse spørgsmålet, om forfatterens syn på forholdet mellem værdier og empiri er det eneste relevante. Hvor de hævder, at politologisk forskning negligerer værdierne (p. 12) kunne man modsat hævde, at forfatterne negligerer empirien. Her afspejles den klassiske, og meget ufrugtbare, kløft mellem empirisk og normativ politologisk forskning. Visse nyere arbejder forsøger at overkomme denne kløft ved at genoverveje forholdet mellem værdier og empiri. Man kunne således overveje, hvorvidt institutionelle forhold kunne/burde integreres i Rawls' brede reflekterede ligevægt, som forfatterne tilslutter sig (pp. 17-19). Således kunne institutionelle forhold have implikationer for indholdet og formen af de værdier, vi ønsker at fremme. Rawls' senere arbej-

der synes at udtrykke en tiltagende fokus på den sociologiske og politiske bæredygtighed af forskellige værdier. Uanset ens position på spørgsmålet om forholdet mellem værdier og empiri er det nødvendigt at overveje disse spørgsmål, hvis der skal en mere frugtbar dialog igang mellem politiske teoretikere og mere empirisk orienterede samfundsforskere.

Forfatterne formulerer to problemstillinger for deres analyse. For det første ønsker de at diskutere, "hvilke former for lighed det er værd at stræbe efter". For det andet vil de undersøge, "hvorvidt -og i givet fald hvordan - lighedsidealet kan *begundes*" (pp. 14-15). Set som en samlet problemstilling synes den umiddelbart at være rimelig. Vi må vide, *hvorfor* lighed er efterstræbelsesværdigt og dernæst, *hvilken form* for lighed vi skal sigte mod. Som det vil fremgå, mener jeg dog, at de ved at formulere problemstillingen i de to separate problemstillinger stiller sig selv en urealistisk opgave, og da heller ikke løser den. Det betyder ikke, at bogen fejler substantielt, men de kunne have stillet deres bog i et bedre lys ved en revideret problemstilling. For at se det, og andet, tages der nedenstående udgangspunkt i de to problemstillinger.

Den første problemstilling om "lighed af hvad?" kunne umiddelbart synes sekundær i forhold til den anden problemstilling. Dette er dog ikke nødvendigvis sandt, og jeg vil faktisk hævde, at forfatterens hovedargument, selv om de ikke eksplicit erkender det, udspringer fra en fokus på denne debat. Debatten vedrører, som nævnt, hvilken form for lighed det er efterstræbelsesværdigt at forfølge, givet at lighed som sådan er efterstræbelsesværdigt. Her fremhæver forfatterne "princippet om lige velfærd under ansvar" som det mest plausible uden dog at adoptere det som deres eget (p. 48). Deres for-

mål i kapitel 1 er at fremhæve velfærd fremfor ressourcer som det relevante parameter for social retfærdighed. De binder sig således ikke til et bestemt lighedsprincip på trods af deres åbenlyse egalitære intuitioner. At fokus for social retfærdighed bør være velfærd lyder ikke umiddelbart særlig kontroversielt. Er det ikke selve pointen med velfærdsstaten? Ideen bliver dog mere kontroversiel ved grundig overvejelse. Præferencer betyder noget for en persons velfærd. Hvis man er meget let at tilfredsstille, kan få ressourcer give én en høj velfærd. Hvis man omvendt har "dyre præferencer", altså er meget svær at tilfredsstille, så skal der mange ressourcer til for at give én en høj velfærd. Social politik baseret på ukvalificerede velfærdsovervejelser (og egalitære intuitioner) ville således resultere i, at folk med "billige præferencer" får få ressourcer, mens folk med "dyre præferencer" lægger beslag på mange ressourcer. En oplagt indvending er, at det synes uretfærdigt at nogen med smag for gåseleverpostej og dyr rødvin skal tildeles flere ressourcer, mens folk, der er tilfredse med en pilsner og Netto's leverpostej må klare sig med væsentlig færre ressourcer. Forfatterne mener, at egalitære velfærdstilhængere har et godt og fyldestgørende svar på denne indvending. De kan sige, at individer kun skal kompenseres i det tilfælde, at deres dyre præferencer ikke er selvforskyldte. Dette er endvidere helt konsistent med de egalitære velfærdstilhængeres grundudgangspunkt, at individer ikke skal stilles dårligere end andre på grund af faktorer, de ikke selv er herre over. Både substantielt og politisk sociologisk finder jeg en egalitært inspireret velfærdsposition uholdbar. *Substantielt* er det uklart, hvad det hjælper på den initiale indvending, at det kun er ufrivillige præferencer, der skal kompenseres. Et ek-

sempel, der er blevet brugt i debatten, er hvide sydafrikanske børn, der har fået dyre præferencer grundet deres forældres høje levestandard under apartheid. I et post-apartheid samfund er det plausibelt, at børnene har lav velfærd grundet deres dyre præferencer. Skal de kompenseres? Jeg kan ikke se, at vores (negative) svar påvirkes af, om præferencerne er frivillige eller ikke frivillige. Er præferencer nogensinde ægte frivillige? Vores indvending går snarere på, at social politik ikke bør baseres på folks præferencer, fordi disse præferencer, uanset kausal historie, er, og bør være, folks egen sag. Det er simpelthen en del af det at være menneske at kunne håndtere de præferencer, vores opvækst giver os (J. Rawls, *Political Liberalism*, New York: Columbia University Press, 1993, p. 185 n. 15). Hvis denne egenskab fraskrives individet, er døren åben for regeringsintervention i folks tro og præferencer. *Politisk sociologisk* klarer forslaget sig endnu værre. Hvordan skulle en offentlig institution kunne sondre mellem ufrivillige og frivillige præferencer, og hvordan skulle fordelingen udspringende deraf udløses? I tilslutning til de teoretiske problemer vil der være et reelt informationsproblem. Dermed overtræder den egalitært inspirerede velfærdspositionen hvad Rawls kalder "...the limits of the political and the practicable..." (ibid, p. 182) og vi er tilbage i den tidligere overvejelse om teori og empiri.

Forfatterens tilslutning til velfærd som det relevante parameter for social retfærdighed udspringer som antydning via deres overvejelser i forbindelse med den første problemstilling. Det samme vil jeg hævde er tilfældet med deres senere tilslutning til prioritetsprincippet (kap. 6). Dette princip siger, at det relevante i social retfærdighed er, at vi giver prioritet til de

dårligst stillede. I deres diskussion af dette princip lægger de sig tæt op af den engelske filosof Derek Parfit. Det der diskuteres er problemerne ved at binde sig til lighed i sig selv og for at overkomme disse problemer lanceres det (stort set rawlsianske) prioritetsprincip. Den egalitære kontekst for diskussionen problematiseres ikke, og derfor vælger jeg at anse tilslutningen til prioritetsprincippet i kapitel 6 som et udspring af "lighed af hvad?" debatten i kapitel 1. Det er ikke et problem i sig selv at argumentationslinjen i bogen udspringer af overvejelser omkring "lighed af hvad?" debatten. Denne debat har bred relevans, idet den kan ses som en overvejelse af ønskeligheden af forskellige egalitært inspirerede principper, mens deres forhold til andre værdier holdes lige. Problemet opstår, når vi overvejer bogen på baggrund af den anden problemstilling.

Den anden problemstilling vedrører, som nævnt, "hvorvidt og i givet fald hvordan-lighedsidealet kan *begundes*". Får vi noget, der ligner et svar på dette? Det nærmeste, vi kommer, er en appel til moralske intuitioner, og denne appel legitimeres ved en henvisning til Rawls brede reflekterede ligevægt (pp. 170, 175). Forfatterne gør klart, at intuitioner ikke er de eneste relevante komponenter i en begrundelse af et moralsk princip (p. 175). De vælger dog at lægge den helt primære vægt på disse intuitioner. Denne strategi kan synes rimelig, hvis man antager en rimelig konsensus omkring andre elementer i en begrundelse. Denne antagelse synes retfærdiggjort, hvis vi fokuserer på "lighed af hvad?" debatten. Her hersker enighed om, at en stor omfordeling af ressourcer kan retfærdiggøres. Det tilbageværende spørgsmål er så, udfra hvilke principper en sådan fordeling skal ske. Disse principper kan oplagt testes i for-

hold til egalitære intuitioner. Således kan forfatterne forsvar af prioritetsprincippet fint ses som en udløber af "lighed af hvad?" debatten, og som sådan er det et relevant og interessant forsvar. Problemet er, at forfatterne stiller sig selv den problemstilling, at de vil *begrunde* lighedsidealet. Hvordan kan en appel til (egalitære) intuitioner *begrunde* lighedsidealet. Lad os sige, at nogle personer simpelthen ikke har egalitære intuitioner. Hvordan skulle en appel til intuitioner de ikke har så overbevise dem om, at lighedsidealet er velbegrundet? At forfatterne har stillet sig selv en problemstilling, som de tilsyneladende ikke svarer på, skyldes måske, at de deler en udbredt egalitær antagelse, der går på, at de to formulerede problemstillinger er en og samme. Denne antagelse beror på en ide om, at lighed er et så fundamentalt ideal, at alle går ind for det. Derfor er det relevante spørgsmål "lighed af hvad?", og et begrundet svar på denne problemstilling er udtømmende for begge problemstillinger. At forfatterne deler denne antagelse indikeres på bagsiden, hvor de skriver: "At alle bør være lige for loven vil kun de færreste betvivle; men når vi begynder at diskutere, om alle bør have samme muligheder for et godt liv, og i hvor høj grad samfundets ressourcer bør omfordeles for at realisere dette ideal, så skilles vandede". Videre indikeres sådan en tilslutning ved, at de i forbindelse med formuleringen af de to problemstillinger i en parentes hævder, at de er tæt beslægtede (p. 14). Hvis forfatterne deler denne antagelse burde de, for det første, eksplicitere den, så læseren ved, at det er den *begrundelse* for lighedsidealet, hun/han får. For det andet kræver denne antagelse et substantielt forsvar. Hvis alle er enige om et egalitært udgangspunkt, så tyder det på, at uenigheden mellem teorierne ikke

kun skyldes forskellige lighedsbegreber men også *andre* idealer og principper. For at *begrunde* et princip som prioritetsprincippet skal disse andre idealer og principper konfronteres og det skal sansynliggøres, at denne bredere undersøgelse leder frem mod prioritetsprincippet.

Forfatterens stil skal generelt roses. Flere kapitler er en direkte fryd at læse. Det eneste kritikpunkt er, at forfatterne, i deres forsøg på at gøre bogen letlæselig og forståelig, ukritisk anvender en eksemplificerende form. Mange steder er den hensigtsmæssig, men på enkelte steder virker det ubegrundet. Til illustration: "Lad os antage, at Vibeke ønsker at gøre op med sig selv, om utilitarisme er et acceptabelt retfærdighedsprincip" (pp. 17-18). Hvad har Vibeke med utilitarisme at gøre? At relatere en person til en kompliceret overvejelse gør ikke overvejsen mindre kompliceret.

Nils Holtug, Klemens Kappel og Kasper Lippert-Rasmussen har væsentligt beriget den danske normative politologiske diskussion. Kritikken af diskrepansen mellem formuleringen af deres problemstilling og det de rent faktisk leverer, skal ikke overskygge værdien af deres værk. Værdien udspringer af de glimrende introduktioner til centrale ligheds- og retfærdighedsteorier og af deres tænksomme substantielle bidrag til "lighed af hvad?" debatten og til debatten om udstrækningen af retfærdighedsprincipper.

Søren Flinch Midtgaard
Institut for Statskundskab
Aarhus Universitet

William Outhwaite, *Habermas - en kritisk introduktion*, København: Hans Reitzel, 1997, 220 s., kr. 250,00.

Der er igen "hausse" i Habermas. I løbet af det sidste års tid er der kommet flere bøger af og om Habermas på dansk. Sidste år udkom hans *Diskursetik*, og Aalborg Universitetsforlag udgav en ganske vist forkortet udgave af *Teorien om den kommunikative handlen*. Jens Glebe-Møller har publiceret en meget personlig læsning i *Jürgen Habermas. En protestantisk filosof*, og sidste skud på stammen er altså William Outhwaites *Habermas - en kritisk introduktion*.

At kalde bogen en introduktion er en underdrivelse. Der er tale om en meget kompetent indføring i det overordentlig omfattende og komplicerede forfatterskab, der er tale om, ligesom Outhwaite refererer og tager personlig stilling til de mange diskussioner, som Habermas' bidrag har affødt. Om end udgangspunktet naturligvis er Habermas' tænkning, stimulerer Outhwaites bog således også til fortsatte overvejelser omkring en lang række centrale samfundsfaglige spørgsmål, ligesom vi får præsenteret andre samfundstænkere og sociologers synspunkter på de problemstillinger, Habermas har rejst.

Outhwaite disponerer sin bog i overensstemmelse med udviklingen i Habermas' forfatterskab og pointerer med dennes egne ord, at allerede i de sene 1950'ere var hans problem "en teori om moderniteten, en teori om modernitetens patologi, ud fra synsvinklen om realiseringen - den deformerede realisering - af fornuften i historien" (s. 12). Habermas er her tydeligt inspireret af Horkheimer og Adornos *Dialektik der Aufklärung* fra 1947, hvor det påvises, hvorledes oplysning i form af instrumentel fornuft forvandles fra et middel til menneskelig frigørelse til en ny kilde til slaveri. Habermas var imidlertid langt mindre pessimistisk end Horkheimer og Adorno og delte